

DOI: 10.32347/2786-7269.2025.12.381-397

УДК 711.4:167.5

к. філос. н., доцент **Шарипін А.В.**,
slega@ukr.net, ORCID: 0000-0002-7026-340X,к. філос. н., доцент **Євдокимова Т.В.**,
ievdokimova.tv@knuba.edu.ua, ORCID: 0000-0003-3315-579X,
Київський національний університет будівництва і архітектури

КРИЗА УКРАЇНСЬКИХ МІСТ І ПОШУК НОВОЇ УТОПІЇ

Стаття звертається до філософії міста як до нової, динамічно зростаючої галузі досліджень. Історико-філософський аналіз еволюції міських просторів допомагає авторам виявити онтологічні корені кризових процесів у сучасних українських містах. У статті розглядаються проблеми соціальної нерівності, кризи міської ідентичності та низького рівня правосвідомості, зокрема, пропонується їх переосмислення в межах нової утопії – «чартерного міста в українському степу». Автори наголошують, що подолання урбаністичної кризи можливе лише через поєднання філософських ідей та практичних рішень.

Ключові слова: філософія міста; криза українських міст; міська ідентичність; чартерне місто; нова українська утопія; правосвідомість; криза ідентичності; філософія урбанізму; транзитна культура.

Постановка проблеми.

Ще на початку 1990-х років Україна, як і більшість пострадянських країн, зіткнулася з екзистенційними викликами щодо побудови ефективного громадянського суспільства та правової держави. Нині ці виклики залишаються неподоланими. В умовах несприятливого та суперечливого економічного, соціального і державно-правового розвитку правова та міська культура України розвивалися хаотично, навіть у регресивному напрямку. Спроби влади та опозиції протягом тридцяти років здійснювати реформи в державно-правовій сфері, давали ефект, протилежний прогресивному: вони руйнували систему управління містами, підживляли правову систему, сприяли зростанню злочинності й корупції, а також систематичному ігноруванню та порушенню прав людини. Навіть після загальних громадянських імпульсів до зміцнення правосвідомості й правової культури, після двох «революцій» 2004 та 2014 років, замість утвердження правових цінностей в Україні поставлено під сумнів саму цінність права, а рівень правового нігілізму сягнув загрозливих масштабів. Зазначені проблеми фіксують невиправний і дедалі глибший екзистенційний

розрив у правосвідомості найбільш пасіонарної частини населення – мешканців міст, особливо міст-мільйонників.

Насьогодні катастрофічний стан правової культури міського населення України відзначають більшість вітчизняних експертів [4, с.81]. Ситуація ускладнюється тим, що під час повномасштабного вторгнення Росії в Україну в 2022 році держава фактично відмовилася від дотримання Європейської конвенції про захист прав і свобод людини [16]. Однак навіть за таких умов очевидно, без чіткого розуміння специфіки національної правової культури України неможливо розробити ефективні механізми її формування [4, с.85]. Ми переконані, що відносно нова дисципліна «філософія міста» дасть змогу розібратися у сучасній урбаністичній кризі українських міст та зрозуміти причини достатньо низького рівня правосвідомості міського населення. На наш погляд, саме філософія міста допоможе висвітлити приховані механізми вказаних негативних явищ, поступово розкриваючи їхню онтологічну, епістемологічну та аксіологічну природу не тільки на локальному рівні, а й на рівні держави.

Мета статті: проаналізувати загальні тенденції та динаміку розвитку урбанізму з позицій філософії міста, запропонувати конструктивні шляхи подолання кризових правових явищ в Україні та оздоровлення її урбаністичної структури.

Аналіз останніх публікацій і досліджень.

За останні десятиліття філософія міста перетворилася на міждисциплінарний напрям, що об'єднує філософію, урбаністику, соціологію та географію. Одним із ключових засновників цього напрямку став Вальтер Беньямін, який у незавершеній праці *Arcades Project* (1927–1940) проаналізував місто як текст, що відображає культурні та економічні зміни. Його концепції «фланера» та «пасажу» заклали основу для багатьох подальших досліджень з цієї тематики. До засновників філософії міста можна віднести і Анрі Лефевра із його революційною концепцією «права на місто». Лефевр розвинув ідею соціального простору і пояснив, як влада та капітал формують міське середовище, що детально висвітлено у його праці *The Production of Space* (1974). Девід Гарві у *Social Justice and the City* (1973) продовжив цей напрям, досліджуючи вплив капіталізму на урбаністичні процеси. Водночас соціолог і урбаніст Шерон Зукін детально розглянула процеси джентрифікації та руйнування «автентичності» міст під впливом ринкових сил [21, 22]. Особливе місце у цьому списку займає постать Льюїса Мамфорда [11], чії праці заклали основу для розуміння міста як органічної системи, у якій соціальні, культурні та екологічні аспекти взаємопов'язані. Критика мегаполісів та ідеї про

«регіональне місто» Мамфорда залишаються актуальними у сучасних дискусіях про сталий розвиток.

Насьогодні філософія міста продовжує активно розвиватися, охоплюючи все нові аспекти – від цифрових технологій до екології та психології. Важливу роль відіграють ідеї постмодернізму, які глибоко впливають на сучасні дослідження міського простору. В зазначеному руслі, наприклад, розвивається філософія урбанізму Рема Колхаса. У 2000 році Едвард Соуджа у роботі *Postmetropolis* запропонував нові категорії аналізу урбаністики, а Мануель Кастельс у трилогії *The Information Age* (1996–1998) пояснив вплив інформаційних технологій на структуру мегаполісів.

Серед молодих дослідників слід відзначити ім'я Бенджаміна Браттона, в книзі якого *The Stack: On Software and Sovereignty* (2016) запропонований радикально новий погляд на місто як багаторівневу систему, в котрій фізичний простір переплітається із цифровими платформами. Його ідеї про «вертикальне місто» та «планетарний масштаб» урбанізації відкривають нові горизонти для філософського осмислення міст. Серед сучасних авторів варто виділити Келлер Істерлінг, яка у книзі *Extrastatecraft: The Power of Infrastructure Space* (2014) розкрила роль інфраструктури у формуванні глобальних міських мереж. Її підхід поєднує урбаністику, політичну теорію та філософію, пропонуючи новий погляд на те, як технології та інфраструктура впливають на міське життя. Не можна оминати феноменологічний підхід Жюля Сімона та його міжнародної дослідницької групи *Philosophy of the City* (PotC), створеної ще у 2011 році, але яка й досі розвиває філософію міста, зосереджуючись на питаннях етики, політики та екології урбаністики [18]. Дослідження групи PotC, ґрунтуючись на феноменологічній традиції М. Гайдеггера, М. Мерло-Понті та Х. Арендт, допомагають осмислити, яким чином міста формують ідентичність, повсякденність та соціальну динаміку суспільства.

Виклад основного матеріалу.

Звернемося до онтологічної складової філософії міста, і надалі співвіднесемо їх із філософсько-історичними реаліями міст України.

Філософія міста ґрунтується на трьох ключових елементах, скажімо, на «трьох китах» – «філософія», «місто» та «просторовий розвиток». Поняття «місто» виступає тією сполучною ланкою, завдяки якій просторовий розвиток і філософія розкриваються в конструктивному смисловому взаємозв'язку, пропонуючи теоретичний фундамент для аналізу багатьох урбаністичних процесів. В історії просторовий розвиток визначався динамікою великих політичних систем (імперій) – через їх народження, розквіт, стагнацію, занепад і розкладання. Одним із наслідків функціонування інституту влади правителя, його просторового прояву, що визначав подальшу долю імперій, королівств і

царств, стало формування нових політичних, торговельних і економічних центрів – міст.

Зараз за порівняльною типологією міст можна прочитати не лише весь життєвий цикл великих політичних систем минулого, але й визначити їх історичну близькість та залежність від центру прийняття рішень. Адже саме правитель, за твердженням історика та урбаніста Л. Мамфорда, є тим «полярним магнітом», що притягує до серця міста та підпорядковує палацу і храму всі нові сили цивілізації [11, с.35]. Після смерті правителя його «магнітна сила» продовжує діяти через створену ним урбаністичну мережу. В цю урбаністичну тканину безперервно вплітаються люди, ресурси та ідеї, які продовжують притягувати нових людей, нові ресурси та нові ідеї. Так місто стає місцем найбільшої концентрації людської енергії, у міському середовищі відбувається найщільніша взаємодія різних культур, технологій і соціальних груп. Саме ці процеси зробили місто одним із двигунів просторового розвитку. І саме таким чином історичне полотно східних і західних цивілізацій століттями заповнювалося міриадами сузір'їв-міст – імперських столиць, полісів, мегаполісів, торговельних міських союзів, міських комун, міст-університетів, периферійних і релігійних центрів, багато з яких функціонують і донині.

Зазначимо важливу особливість. Здебільшого саме міський простір, незалежно від типології міста, зливаючись із життєвим світом людини, ставав місцем формування інтелектуальних спільнот, місцем обміну світоглядними ідеями, а згодом подарував нам саму можливість філософії. Аристотель стверджував, для «політичної тварини», якою він вважав людину, місто – це не просто місце проживання, а перш за все простір, де людина реалізує свою природу. Адже людина поза полісом (містом-державою) то є або тварина, або божество [1, с.17]. Інакше кажучи, філософія – виключно урбаністичний феномен; думка поза містом не може зберегти ані автономію, ані множинність, конче необхідні для філософської рефлексії. Філософія поза містом, поза міськими побутом і труднощами втрачає своє джерело розвитку, а втеча людини з міста, від громадянських обов'язків і прав – більше явище тимчасове або виняткове. Адже лише одиниці можуть постійно перебувати у стані позаміського забуття, яке греки увічнили простим поняттям *ιδιότης*. Отже, фундаментальний взаємозв'язок між філософією, містом і просторовим розвитком виявляється цікавою знахідкою, яка, нажаль, залишається практично не досліджуваною у вітчизняних візіях щодо філософських проблем міста [2, 3].

Майбутнє світового населення – це міста, а економіка міст буде задавати тренди економіці майбутнього. Згідно з актуальними даними Департаменту ООН з економічних і соціальних питань, 55% населення світу зараз проживає в містах, і до 2050 року ця цифра може зрости до 68%. Переміщення людей із

сільських районів до міст призведе до збільшення міського населення на 2,5 мільярди осіб, причому 90% цього приросту очікується в Азії та Африці. За прогнозами ООН, три країни – Індія, Китай і Нігерія – забезпечать 35% цього зростання: Індія додасть 416 мільйонів міських жителів, Китай – 255 мільйонів, а Нігерія – 189 мільйонів [20, с. хіх]. Наведені дані лише підкреслюють, що в найближчі десятиліття філософське осмислення проблем, пов'язаних із містами, матиме вирішальне значення. Адже міське життя не лише надає людині можливості для розвитку, але в рівній мірі багато ставить до неї вимог, витягуючи її «життєву силу». До того ж ми розуміємо, що міська культура, з її багатшаровістю та різноманіттям, пропонує людині унікальний досвід сприйняття світу. На думку відомого філософа-урбаніста А. Лефевра, для Платона та Гегеля місто було значно більшим, ніж просто другорядною темою. Зв'язки між філософською думкою та міським життям чітко проявляються у роздумах, хоча їх потрібно зробити більш явними. Філософи міркували про місто; вони внесли в мову концепцію міського життя [10, с.86]. Внутрішня складність міста стає своєрідним «феноменологічним полем», в просторі якого людина вчиться сприймати реальність у всій її повноті, не зводячи її до одного виміру. Саме це дозволяє зберігати цілісність свідомості, перебуваючи в умовах, при яких суперечності, протиріччя та конфлікти здаються неминучими. Місто, таким чином, стає своєрідним горизонтом «життєвого світу», де людина вчиться жити з множинністю смислів.

Отже, в першій чверті ХХІ століття, із крахом багатьох як національних, так і глобалістських проектів, а також із суттєвими проривами в галузі штучного інтелекту, цілком виправданим стає зміщення фокусу від національної та політичної філософії, від філософії держави і права, до відносно нової, але перспективної дисципліни – філософії міст. Бо саме філософія міста здатна не лише визначити простір нового екзистенційних викликів для міської людини, але й задати ціннісне та концептуальне підґрунтя для можливих напрямів просторового розвитку міста.

Щодо України, сучасні українські міста, які опинилися в епіцентрі воєнних дій, починаючи з 2014 та особливо після ескалації конфлікту в лютому 2022 року, стикаються з екзистенційними викликами, що виходять далеко за межі суто практичних проблем. Незважаючи на те, що міста України демонструють стійкість і здатність адаптуватися до воєнних реалій, випробування, які вони зазнають, торкаються самої суті міської тканини, піднімаючи фундаментальні філософські питання про природу міста, його роль у житті людини та суспільства, а також про здатність урбаністичного простору адаптуватися до екстремальних умов існування. За даними військових адміністрацій [15, с.8-14], станом на січень 2024 року, загальна кількість

зруйнованих та пошкоджених об'єктів житлового фонду склала близько 250 тисяч будівель. Найбільше постраждали житлові фонди міст Маріуполь, Харків, Чернігів, Сєверодонецьк, Рубіжне, Бахмут, Мар'їнка, Лисичанськ, Попасна, Ізюм та Волноваха. До того ж на 100% зруйнована міська інфраструктура Бахмута та Мар'їнки, Сєверодонецька – на 90%. З початку повномасштабної війни пошкоджено або знищено 1203 медичних та 3800 освітніх установ, 348 релігійних об'єктів, 1,4 млн домогосподарств пошкоджено або знищено. У цих жорстоких умовах війни філософія міста змушує переосмислювати онтологію, епістемологію та аксіологію міста. Що означає місто в умовах руйнації? Як воно може продовжити існувати, як його зрозуміти? Як не втратити людяність, коли все руйнується, а соціальні зв'язки розриваються? Ці екзистенційні питання, пов'язані з виживанням, ідентичністю та сенсом життя в умовах війни, стають центральними не лише для окремих мешканців міст, але й для всього міського співтовариства, зокрема для держави, яка намагається зберегти та відновити здорові урбаністичні артерії України, що живлять її єдиний організм. Тому філософія міста в українському контексті виявляється не просто доречним теоретичним дискурсом, а нагальною необхідністю, що вимагає глибокого осмислення та пошуку відповідей на виклики, які ставить реальність.

Осмислення природи міста розпочалося з античних філософів, які намагалися осягнути його сутність як у метафізичному, так і в політичному плані. І в цьому, задовго до кантівських «питань про людину», вбачався шлях до розкриття істинної природи людини. Згадаймо, що ще Сократ відкидав запрошення займатися філософією за межами міських стін, стверджуючи, що лише місто може навчити, а отже, філософія, як і життя, визріває в межах міста. Перший розрив у філософії міста намічений ще в текстах Платона та Аристотеля, де було зафіксовано різне бачення досконалої форми міста, різне вирішення соціальних проблем та шляхів досягнення справедливості між його громадянами «заради найкращого життя». Два життєві принципи, дві парадигми просторового розвитку міста, які й досі розділяють людство. Якщо у Платона вектор просторового розвитку міста спрямований всередину, у Аристотеля – назовні.

Вчитель і учень розійшлися в думках й щодо найкращої форми міської планування, адже для одного ідеальною фігурою було коло, для іншого – квадрат. Звідси Платон наполягав на радіально-кільцевому плануванні міста, Аристотель – на регулярному квартальному плануванні, тобто використанні гіподамової системи. Платон віддав перевагу орієнтації на схід, вважаючи, що досконале місто має бути ізольованим від навколишнього світу та здатним само забезпечити себе всім необхідним. Кількість населення мала становити 5040 сімей, якщо більше – потрібно будувати нове подібне місто. І взагалі добре б,

щоб будинки в місті розташовувалися в такому порядку, щоб усе місто представляло одну велику стіну, і тоді воно мало б вигляд єдиного дому [14, с.188, 234]. На противагу цьому Аристотель відстоював ідею поділу міських територій за функціональною ознакою, завдяки такому планувальному рішенню місто мало набути певної гнучкості. І місто, як зазначав Стагірит, слід було влаштувати так, щоб воно однаково добре було розташоване і по відношенню до моря, і по відношенню до решти території держави. При цьому місто-держави мала складатися з такої кількості населення, яка була б самодостатньою для облаштування щасливого життя в громадянському об'єднанні... Але населення не повинне бути безмежним, межу надміру можна легко побачити із завдань, які стоять перед містом [1, с.188].

Найсуттєвішою розбіжністю між трансцендентним «містом у хмарах» та його реальним, земним втіленням стало ставлення до єдиного та множинного. За ідеєю Платона, коли інститути суспільства роблять Καλλίπολις (з грец. «прекрасне місто») максимально єдиним, це і є критерієм їх досконалості, більш істинного або кращого якого ніколи не знайти [14, с.186]. На це Аристотель контраргументує. Оскільки поліс прагне єдності, він врешті-решт перестає бути полісом; оскільки поліс за своєю природою є множинністю, отже те, що вважається найбільшим благом поліса [єдність], насправді є його крахом [1, с.36]. Щастя не досягається в єдності, єдність може виникнути лише через щастя кожного громадянина міста-держави. У обох філософів правосвідомістю наділена обмежена кількість «вільних і рівних людей» міста: у Платона принцип справедливості ґрунтується на природному праві «кожному – своє», у Аристотеля – «кожному – своє, належне», тобто рівним – рівне, нерівним – нерівне.

У такий спосіб титани античної думки надихнули наступні покоління філософів та архітекторів на пошук того унікального єдиного міського простору, який би дозволив сконструювати щастя для його мешканців. Вектори просторового розвитку «ідеального міста», задані Платоном та Аристотелем, – це математичні «рівняння з безліччю змінних»: географічне положення, природні умови, геометрична форма міста, кількість населення, економіка, ієрархія влади, свободи, права, справедливість. Змінних багато, але невідоме одне – устрій міського життя найкращим чином. І якщо парадигма Платона згодом стала джерелом натхнення для мрійників-ідеалістів, які створювали незліченні утопічні проекти міст, то за Аристотелем, який в принципі запропонував перший повноцінний проект міських реформ, мали б піти реалісти у намаганнях «спустити на землю» будь-які утопічні фантазії, побудувати прийнятне суспільство, забезпечивши просторовий розвиток міста, виходячи з реалій на землі.

Натомість перенести модель «ідеального міста» в реальність, не зруйнувавши саму «ідею», виявлялося, вочевидь, непростим завданням. Так, наприклад, в Італії бездоганно переконливі на кресленнях проекти ренесансних міст Філарете, Джорджо Вазарі, Франческо ді Джорджо Мартіні виходили за своєю природою несумісними з рухливою складністю просторової ситуації реального міського життя. Так, побудоване в 1593 році на північ від Венеції місто-фортеця *Palma Nova*, спроектоване за планом Вінченцо Скамоцці, здавалося абсолютно безликим. Проте це не завадило появі численних нових проектів ідеальних міст у Німеччині (*Christianopolis*) та у Франції (*Henrichemont*, *Vitry-le-François*, *Neuf-Brisach* та інші). У створюваній альтернативній реальності утопія може претендувати на естетичну цінність разом із месіанською ідеєю втілення кращої форми життєустрою, або просто не зазіхає на вже існуючий соціальний порядок. Надалі в історії ми бачимо тотальне захоплення платонівською ідеєю створення «міста в хмарах» у XV–XVIII століттях («Утопія» Т. Мора (1516), «Місто Сонця» Т. Кампанелли (1602), «Бенсалем» Ф. Бекона (1627), «Королівство Макарія» С. Гартліба (1641), «Республіка Океанія» Харрінгтона (1656), «Країна Северамб» Д. Вераса (1677), «Ікарія» Кабе (1840)) та інші. І лише на межі XVIII–XIX ст., починаючи з «Міста Шо» К.-Н. Леду, пошук ідеального міста перетворюється на моделювання форм і образів «міст майбутнього».

Під час індустріалізації, урбанізації, промислової революції та колонізації місто стає основним джерелом проблем, вирішення яких вже не можна було «трансцендувати» у примарний образ – їх потрібно вирішувати тут і зараз. Буцімто за такої ситуації більш затребуваним виглядав би реформаторський підхід Аристотеля, доповнений за тисячу років багатим емпіричним матеріалом успішних проектів містобудування. Але утопічна, «трансцендентна по відношенню до дійсності» орієнтація, яка, за словами К. Манхейма, втілюючись, частково або повністю підривала існуючий порядок речей [5, с.209], виявилася надзвичайно стійкою. До початку XX століття налічувалося вже понад дві тисячі утопій. І незважаючи на безжалісну критику К. Поппера [7], який протиставив свободі особистості прагнення утопії поглинути її у власних структурах, далеких від початкового ідеалу, до початку XXI століття кількість утопічних проектів тільки зростає в рази. Наразі платонівська тенденція лише посилюється, а поле проектних та утопічних експериментів над містом невпинно розширюється. Від старозавітного опису Едему та «Небесного граду Єрусалиму» Іоанна Богослова до «Нового Вавилону» Константа Н'івенхьойса та футуристичного дзеркального міста-стіни *The Line* завдовжки 170 км. Однак у зіткненні з реальністю жодна з утопій не досягає заявлених на початку цілей і руйнується. Так відбулося з поселенням *Нью-Ланарк* Роберта

Оуена, *Фордландією* Генрі Форда, *комуною Дроп-Сіті*, спроектованою під впливом архітектора-футуриста Р.Б. Фуллера, з *екоутопією Аркозанті* архітектора П. Солері. І це далеко неповний список.

Створення амбітних проектів міст-утопій для архітекторів минулого та сучасності – це лабораторія для експериментів із формою, функцією та сенсом міського простору. Це не лише творчий і філософський виклик, але й спосіб дослідити межі можливого, втілити свої ідеали та запропонувати альтернативні шляхи розвитку суспільства. Серед таких архітектурних проектів – *Ville Radieuse* Ле Корбюзьє, *Broadacre City* Ф.Л. Райта, *Venus project city* дизайнера та футуриста Жака Фреско, у цьому ряду архітектори Бьярке Інгельс з його футуристичним містом *Telos*, Стефано Боєрі з проектом «*Міста-лісу*» Лічжоу та Норман Фостер з «містом відновлюваних джерел» *Масдар*. Натомість із поступовою реалізацією наймасштабнішого на сьогодні проекту NEOM – будівництва 10 футуристичних міст, найамбітнішим із яких є беззуглецеве місто-стіна *The Line* на 9 млн. мешканців, будівництво якого має бути завершено до 2050 року, – амбіції людства лише зростають, а отже, філософія міста продовжуватиме розвиватися все більш інтенсивними темпами.

Зокрема, якщо зосередитись на цілі нашої статті, то концепція міст-хартій, або «чартерних міст» лауреата Нобелівської премії 2018 року Пола Ромера [17], у реаліях напівзруйнованої урбаністичної тканини України виглядає вже не так фантастично і є цілком конструктивним виходом із ситуації, що склалася. Повертаючись таким чином у ХХІ столітті до ідеї полісних економічних систем, якій ми приділили пильну увагу на прикладі «ідеального міста» Платона та Аристотеля, ми все ж не отримуємо відповіді на ряд онтологічних питань, що ставляться в рамках філософії міста. Отже, що таке українське місто? Як його впізнати? Як воно процесуально можливе в онтологічній, епістемологічній та аксіологічній складових? Більше того, як все ж таки подолати кризовий стан українських мегаполісів і підвищити рівень правосвідомості їх громадян? Зупинимось на зазначених моментах докладніше.

Сучасні фахівці з урбаністики визнають [8, с.209], що саме міста, а не країни, стали ключовим драйвером економічного та соціального прогресу. Тому майбутнє світової економіки визначатиметься не державами чи коаліціями країн, а 50 найбільшими мегаполісами, які стануть найбільшими гравцями на світовій економічній арені. З цієї причини ще у 2015 році ООН одинадцятю ціллю у загальній стратегії сталого розвитку 2030 року позначила забезпечення відкритості, безпеки, стійкості та екологічної стійкості міст. Іншими словами, створення комфортних, безпечних і стійких умов життя в містах, враховуючи швидку урбанізацію та пов'язані з нею виклики. Поряд з цим: глобальна урбаністична криза, що потрясає світ, закріпила новий тренд на «урбанізацію

без розвитку», наслідки пандемії 2020 року, широкомасштабне вторгнення Росії в Україну у 2022 році та небачені раніше міграційні потоки населення. Загальносвітові хвилі урбанізму винесли українські міста за корму у «відкрите море економічних зв'язків» транснаціональних компаній. У вільному «економічному дрейфі» українських міст є, звичайно ж, свої недоліки та переваги. Проте за відсутності просторового розвитку міст, коли кризові явища, що раніше успішно камуфлювалися сферою послуг і туризмом, наразі розкрили повний масштаб проблем, держава не здатна, ані контролювати, ані подолати це, і її роль поступово відходить на другий план.

Як результат, суттєво посилилась соціальна дистанція між бідними та багатими верствами міського населення. Наприклад, якщо у 2015 році, щоб купити продукт-ікону інтелектуальної економіки iPhone 6, звичайному працівнику в Нью-Йорку знадобилося б 24 години, щоб заробити необхідну суму. У Мумбаї – це зайняло б 350 годин, у Джакарті – 460 годин, у Києві – 600 годин [8, с.196]. Після катастрофічного падіння рівня промисловості у 2022 році відновити економічні зв'язки неможливо, а діяльність оборонно-промислового комплексу лише частково перекриває втрати колишніх обсягів виробництва. Міста-мільйонники України постали перед необхідністю перегляду своєї економічної моделі, яка довгий час спиралася на застарілі промислові потужності та недостатньо диверсифіковані ринки. Натомість очевидно, що аграрна модель розвитку держави ніяким чином не сумісна з моделями економічного розвитку великих міст. Зі слів Дж. Джейкобс, однієї з найвпливовіших фігур в урбаністиці та містобудуванні ХХІ століття, шукати причини бідності – інтелектуальний тупик, оскільки бідність не має причини. Лише процвітання має причини. Великий холод бідності та економічна стагнація – це просто відсутність економічного розвитку [9, с.121]. Для економічного розвитку необхідні постійні вливання в промисловість, інфраструктуру, сферу послуг і фінанси. І ось саме тут ідеологічний поштовх для розвитку українських міст можуть дати ідеї, що розглядаються в рамках філософії міста.

Проблема полягає в тому, що більшість великих міст України сформувалися під впливом різних історичних держав, імперій та федерацій, які в різний час володіли цими територіями. Їх архітектурний вигляд, культурна спадщина та соціальні структури є результатом багатовікового взаємодії між різними цивілізаціями та народами. Ці землі входили до складу Київської Русі, Великого князівства Литовського, Речі Посполитої, Османської імперії, Австро-Угорщини та Російської імперії, а пізніше – Радянського Союзу. Відтак кожен правлячий режим залишав свій слід у розвитку інфраструктури, економіки та культурного ландшафту. Наприклад, Слов'янськ, який у 2014 році став

джерелом сепаратизму, у 1676 році виник як невелика прикордонна фортеця Тор, що охороняла кордони російської імперії від набігів татар. На межі XIX–XX століть це вже велике російське купецьке місто, яке здійснило економічний підйом на соляних промислах, з власною залізницею, соляними курортами, курзалом і навіть будинком купецьких зборів. А Донецьк виник пізніше і розвивався як промисловий центр у рамках російської, а потім радянської індустріалізації. І лише у 1991 році Слов'янськ стає повноцінним українським містом. У подібний спосіб і Львів несе в собі польсько-австрійську спадщину, яку не можна знищити. З містом Одеса ще складніше. Століттями вона змінювала власників (Велике князівство Литовське, Османська імперія), змінювала назви, і лише з 1791 року за участі французів та італійців почала будувалася як портове місто російської імперії. Зараз Одеса – українське місто-мільйонник. Якщо заглибитися ще більше в історію, з Києвом теж не так все однозначно. Лише треба запитати, що є центром міста – Храм чи базар (ринок)? Адже якщо вважати найдавнішим районом Поділ, то виходить, що Київ спочатку треба розуміти як місто східного типу, а не західного. А зафіксовані тамги на стінах київських церков (малюнки Вандерфельда XVII ст.), описи Києва XVI століття домініканським монахом Груневегом лише посилять і без того наростаючий когнітивний дисонанс. Навіть «серце української культури» місто Полтава, за історичним свідоцтвом, засноване наприкінці XIV століття Мансуром, сином золотоординського беклярбека Мамаю. Але обговорювані історичні питання вже далеко вийшли за межі нашого дослідження, важливе інше.

Багато сучасних українських міст увібрали в себе численні цивілізації і народи, формуючи унікальний симбіоз історичної спадщини, яка сьогодні є невід'ємною частиною міської української ідентичності, що відрізняється багаторівневими центрами культурної взаємодії. Попри це, відбувається насильницька підміна міської ідентичності іншою, абсолютно сторонньою до міста мононаціональною ідентичністю сільського населення. Замість свободи мислення – громадська свідомість, замість свободи вибору – залежність, замість свободи діяльності – традиція, замість «діти як обов'язок» – «діти як актив». І це лише початок. На зміну раціональному «міському часу», орієнтованому на майбутнє, приходять нераціональний «сільський час» теперішнього, невід'ємний від ритму сільськогосподарських робіт. На місце мультикультурної ідентичності «хто ти?» приходять монокультурна ідентичність «чий ти?». У підсумку, ми потрапляємо в пастку «кризи ідентичності» міського населення із неминучою деградацією сформованих століттями структур і центрів культурної взаємодії. Погодимось з психоаналітиком Е. Еріксоном, що кризи ідентичності є невід'ємною частиною розвитку особистості, а в нашому випадку – частиною

формування української самосвідомості. Однак, на жаль, це формування застрягло на лише п'ятій стадії психосоціального розвитку, а підміна відповідей «хто я?», «яке моє місце в суспільстві?» на загальнонаціональне «чий ти?» загалом заганяє нас у глибокий загальнонаціональний глухий кут. Отже, значна частина населення не може знайти ані впевненості, ані сенсу життя, ані відчуття належності до суспільства, і як наслідок – міська культура продовжує деградувати.

Зафіксуємо ще один момент. Українську культуру можна назвати «культурою торгового транзиту», або *транзитною культурою*. Безпосередньо у транзитній торговій комунікації з представниками сторонніх культур (італійцями, монголами, вірменами, євреями, греками, персами, арабами, кипчаками) формувалася поступово, крок за кроком, правосвідомість автохтонів. Українські міста розвивалися впродовж історичних епох в контексті різних правових систем: литовсько-руське право, Магдебурзьке право, австрійське та російське законодавство. Сторонні правові традиції глибоко вплинули на становлення міської правосвідомості та концепції справедливості на землях сучасної України. Йосунне право, яса, білики та ярлики, успадковані від Улусу Джучі (Золотої Орди), консульська юрисдикція італійських торгових факторій в Криму та Низинах Дніпра, судебники та статuti Великого князівства Литовського, давньоруські правові джерела (Руська Правда, церковні устава, Кормчі книги), Магдебурзьке право як один із найважливіших чинників розвитку правової культури українських міст, правова традиція козацтва (привілеї козаків та конституція Орлика), юридична кодифікація в імперії Габсбургів (захист індивідуальних прав і свобод, розвиток конституціоналізму), централізація та бюрократизація в межах російської правової системи, нова модель правосвідомості в рамках класового підходу в Радянському Союзі – усе це формувало правову культуру українських міст. Додамо сюди перманентну взаємодію з правовими кодексами народів, які довгий час проживали на землях сучасної України (Тора, Галаха та практичні керівництва до них у євреїв, судебник Мхітара Гоша – у вірмен тощо). З наведених прикладів видно, що різні епохи та правові системи дійсно залишили вагомий слід у формуванні правосвідомості міського населення України. Звичайно в міських громадах поняття справедливості варіювалося в залежності від правової системи, утім завжди залишалося центральним елементом міської культури. Нині, в умовах «кризи ідентичності» міської культури, прерогатива правосвідомості передана *архаїчному праву* сільської мононаціональної ідентичності. Натомість у родовій свідомості знищення священного права власності – це лише правильне відновлення порушеної справедливості. Економіка виживання, згодом викликає до життя етику виживання, далі переорієнтовується на неформальні відносини

між членами громади: родичами, сусідами, земляками. «Кумівство» відкриває шлях до зміцнення та розширення корупційних зв'язків, які неминуче проникають у всю структуру міської економіки. Надалі відторгнення чужинців і необхідність перерозподілу. Отже, правовий нігілізм, сумніви у цінності права – це лише наслідок ще глибшого розкладу міської культури.

За таких умов ми знов приходимо до необхідності створення нової утопії, особливо у містобудуванні України. Філософія міста поки що, на жаль, не може запропонувати нічого кращого. Відновлення та пожвавлення урбаністичної тканини України можна зв'язати з ідеєю Пола Ремера – створення чартерного міста «з нуля» на підвалинах нових інституційних правил, котрі стимулювали б його економічне зростання. Такий проект справді може стати потужним стимулом для модернізації та перезапуску української урбаністичної культури, а для студентів КНУБА точкою застосування невичерпної творчої активності. На наш погляд, місто має бути розташоване в географічному центрі країни (наприклад, на місці зниклого нині Каховського водосховища) з можливістю подальшого перенесення до нього столиці оновленої післявоєнної України. Нова столиця зможе підштовхнути міста-мільйонники, особливо Київ, до позитивних змін та модернізації, стати прикладом для багатьох пострадянських міст, демонструючи, яким може бути сучасне місто. «Чартерне місто у степах України» може стати центром архітектурних та будівельних експериментів – у місті можуть бути протестовані нові технології у будівництві, транспорті, енергетиці з подальшим впровадженням в інших регіонах. Звичайно, місто могло б стати «магнітом» для «креативного класу» Річарда Флориди: ІТ-фахівців, художників, архітекторів, медійників. Відповідно, із сприятливим середовищем (доступне житло для фахівців, арт-простору, освітні хаби). Економічна модель міста може бути побудована на розвитку креативної та цифрової економіки як основного сектора, створенні спеціальної економічної зони з податковими стимулами для бізнесу, залученні міжнародних інвестицій та ІТ-компаній.

Проект зі створення «чартерного міста у степах України» – це не просто чергова нездійснена утопія, це тільки питання урбаністики, а інструмент соціальної та економічної трансформації знівченої та спустошеної країни у повоєнні роки. Таке місто могло б стати центром цифрової та креативної економіки, надати потужний стимул для розвитку інших міст, залучити провідних фахівців та інвесторів, запропонувати альтернативу традиційному українському міському плануванню. Цей проект може бути реалізований як національний мегапроект, який через свою реалізацію зможе поєднати і оновити бізнес, державу та громадянське суспільство.

Список використаних джерел

1. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. - К.: Основи, 2005. - 239 с.
2. Бабенко В.М. Філософія архітектури міста: історія і майбуття. Збірник наук. праць ДонНАБА. Вип. №1 – 2015 (1). С. 128-137.
3. Карповець М. Місто як світ людського буття: монографія. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – 258 с.
4. Макаренко Л.О. Актуальні проблеми формування правової культури в Україні на сучасному етапі/ Правова держава. Вип.31. 2020. С. 79-87.
5. Маннгейм К. Ідеологія і утопія. – К.: Дух і Літера, 2008. 370 с.
6. Попов В.Ю. Філософія міста Жюлья Саймона та дослідницької групи PotC / Політичне життя. № 3. 2021. С. 96-100.
7. Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги. Т.1-2. – К.: Основи, 1994. – 444 с., 495 с.
8. Флоріда Р. Криза урбанізму. Чому міста роблять нас нещасними. – К.: Наш формат, 2019. – 320 с.
9. Jacobs J. The Economy of Cities. NY: Vintage Books, 1970. 288 p.
10. Lefebvre H. Writings on Cities / selected, translated and introduced by E. Kofman and E. Lebas. 1996. 250 p.
11. Mumford, Lewis (1989) The city in history: its origins, its transformations, and its prospects N.Y.: MJF Books, 657 p.
12. Philosophy and the City: Classic to Contemporary Writings / edited by Sharon M. Meagher. State University NY Press. 2008.
13. Philosophy of the City Journal, Vol. 1. 2023, Vol. 2. 2024.
14. Plato Laws / edited by Malcolm Schofield. Cambridge University Press. 2016. 491 p.
15. Report on damages to infrastructure from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine as of January 2024. April 2024.
16. Reservations and Declarations for Treaty No.005 - Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005).
17. Romer P. Technologies, Rules, and Progress: The Case for Charter Cities / Challenges and Strategies for Promoting Economic Growth. Mexico. March 2010.
18. Simon, J. (2021) Introduction: Introducing *Philosophy of the City*. *Topoi* 40, 387–398.
19. The Routledge Handbook of Philosophy of the City. Edited by Sharon M. Meagher, Samantha Noll, Joseph S. Biehl. 2020. 437 p.
20. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (ST/ESA/SER.A/420)*. New York: United Nations.

21. Zukin S. *Cities at War: Global Insecurity and Urban Resistance*. 2020. 264 p.
22. Zukin S. *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. 2010. 294 p.

Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor **Sharypin Andrey**,
Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor **Yevdokimova Tetyana**,
Kyiv National University of Construction and Architecture

THE CRISIS OF UKRAINIAN CITIES AND THE SEARCH FOR A NEW UTOPIA

In the early 1990s, Ukraine, like most post-Soviet countries, faced existential challenges in building an effective civil society and a rule-of-law state. Today, these challenges remain unresolved. Under unfavorable and contradictory economic, social, and legal-political conditions, Ukraine's legal and urban culture has developed chaotically, sometimes even regressively. Over the past thirty years, attempts by both the government and the opposition to implement reforms in the legal and administrative spheres have had effects contrary to progress: they have undermined urban governance, weakened the legal system, contributed to rising crime and corruption, and led to the systematic neglect and violation of human rights.

Even after broad civic impulses aimed at strengthening legal awareness and legal culture—following two "revolutions" in 2004 and 2014—rather than affirming the rule of law, Ukraine has found itself questioning the very value of law itself, while the level of legal nihilism has reached alarming proportions. These problems highlight an irreparable and deepening existential divide in the legal consciousness of the most dynamic segment of the population—urban residents, particularly those in large cities.

Today, the catastrophic state of the legal culture among Ukraine's urban population is noted by most domestic experts. The situation has been further complicated by the fact that, during Russia's full-scale invasion of Ukraine in 2022, the state effectively suspended its adherence to the European Convention on Human Rights. However, even under such conditions, it is evident that without a clear understanding of Ukraine's national legal culture, it is impossible to develop effective mechanisms for its formation.

We believe that the relatively new discipline of "philosophy of the city" will provide insights into the contemporary urban crisis in Ukrainian cities and help explain the reasons behind the relatively low level of legal awareness among urban residents. In our view, the philosophy of the city can shed light on the hidden

mechanisms underlying these negative phenomena, gradually revealing their ontological, epistemological, and axiological nature—not only at the local level but also at the national level.

This article approaches the philosophy of the city as a new and dynamically growing field of research. A historical-philosophical analysis of the evolution of urban spaces helps the authors identify the ontological roots of the crisis processes affecting modern Ukrainian cities. The article examines issues of social inequality, urban identity crises, and low levels of legal awareness, proposing their reexamination within the framework of a new utopia—the "charter city in the Ukrainian steppe." The authors emphasize that overcoming the urban crisis is possible only through the synthesis of philosophical ideas and practical solutions.

Keywords: philosophy of the city; crisis of Ukrainian cities; urban identity; charter city; new Ukrainian utopia; legal awareness; identity crisis; philosophy of urbanism; urban crisis.

REFERENCES

1. Aristotel. Politika / Per. z davnogr. ta peredm. O. Kislyuka. - K.: Osnovi, 2005. - 239 s. {in Ukrainian}
2. Babenko V.M. Filosofiya arhitekturi mista: istoriya i majbuttya. Zbirnik nauk. Prac DonNABA. Vip. №1 – 2015 (1). S. 128-137. {in Ukrainian}
3. Karpovec M. Misto yak svit lyudskogo buttya: monografiya. – Ostrog: Vidavnictvo Nacionalnogo universitetu «Ostrozka akademiya», 2014. – 258 s. {in Ukrainian}
4. Makarenko L.O. Aktualni problemi formuvannya pravovoyi kulturi v Ukrayini na suchasnomu etapi/ Pravova derzhava. Vip.31. 2020. S. 79-87 {in Ukrainian}
5. Mangajm K. Ideologiya i utopiya. – K.: Duh i Litera, 2008. 370 s. {in Ukrainian}
6. Popov V.Yu. Filosofiya mista Zhyulya Sajmona ta doslidnickoyi grupi PotC / Politichne zhittya. № 3. 2021. S. 96-100. {in Ukrainian}
7. Popper K. Vidkrite suspilstvo ta jogo vorogi. T.1-2. – K.: Osnovi, 1994. – 444 s., 495 s. {in Ukrainian}
8. Florida R. Kriza urbanizmu. Chomu mista roblyat nas neshasnimi. – K.: Nash format, 2019. – 320 s. {in Ukrainian}
9. Jacobs J. The Economy of Cities. NY: Vintage Books, 1970. 288 p. {in English}
10. Lefebvre H. Writings on Cities / selected, translated and introduced by E. Kofman and E. Lebas. 1996. 250 p. {in English}

11. Mumford, Lewis (1989) *The city in history: its origins, its transformations, and its prospects* N.Y.: MJF Books, 657 p. {in English}
12. *Philosophy and the City: Classic to Contemporary Writings* / edited by Sharon M. Meagher. State University NY Press. 2008. {in English}
13. *Philosophy of the City Journal*, Vol. 1. 2023, Vol. 2. 2024. {in English}
14. *Plato Laws* / edited by Malcolm Schofield. Cambridge University Press. 2016. 491 p. {in English}
15. Report on damages to infrastructure from the destruction caused by Russia's military aggression against Ukraine as of January 2024. April 2024. {in English}
16. Reservations and Declarations for Treaty No.005 - Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (ETS No. 005). {in English}
17. Romer P. Technologies, Rules, and Progress: The Case for Charter Cities / Challenges and Strategies for Promoting Economic Growth. Mexico. March 2010. {in English}
18. Simon, J. (2021) Introduction: Introducing *Philosophy of the City*. *Topoi* 40, S. 387–398. {in English}
19. *The Routledge Handbook of Philosophy of the City*. Edited by Sharon M. Meagher, Samantha Noll, Joseph S. Biehl. 2020. 437 p. {in English}
20. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2019). *World Urbanization Prospects: The 2018 Revision (ST/ESA/SER.A/420)*. New York: United Nations. {in English}
21. Zukin S. *Cities at War: Global Insecurity and Urban Resistance*. 2020. 264 p. {in English}
22. Zukin S. *Naked City: The Death and Life of Authentic Urban Places*. 2010. 294 p. {in English}